

moškega spola ed. táka, kot da se v našem knjižnem jeziku ne dovoljuje izgovor *-u* v primerih tipa *drl*; prav tako je prezrt izgovor *u* v primerih tipa *a + u* (*nesel, topel*) ter v končajih *-il, -el* (*nosil, vedel*). (Prim. Skj I/1965, str. 153, a.) — Za *bridge* je napačno zapisan izgovor *dž* namesto *č* v im./tož. ed.; prav bi bilo tako: [*bríč -idža*]. Po mojem ušesu pa je slovenska govorna oblika besede *blues* [*blús -úza*], ne *blusa*. — Pravorečna novost je tudi v izgovorjavi morfema {-n—ən-}, ki se v položaju za dvema soglasnikoma, kjer nastopa nealternirajoči alomorf *ən*, sedaj mora izgovarjati le *en* (primer: *umstven -a -o*). Glede na to, da se zgodovinsko upravičeni polglasnik v drugih kategorijah v slovarju precej ohranja, je tu morda le preuranjeno opuščen alternativni izgovor s polglasnikom (torej *umstvən*).

(Se bo nadaljevalo)

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 886.5.05 = 850 (048.1)

IVAN CANKAR V ČESKIH PREVODIH IN V LUČI ČESKE PUBLICISTIKE DO KONCA LET 1918

Prevodi dobre polovice pesmi iz Erotike, ki jih je pozneje dr. Měrka zbral in izdal tudi v knjigi,¹³⁴ pričajo, da je sedemnajstletni srednješolec pod vodstvom svojega učitelja kar dobro opravil zaupano mu nalogo, nekatere pesmi pa so prevedene naravnost odlično. Sodeč po vsem, je pesmi najprej, po možnosti dobesedno, prevedel dr. Měrka, mladi pesnik pa jih je potem prelin v verze, saj je pod nekaterimi prevodi navedeno »dle překladu dra Měrky zveršoval Jiří Wolker.«¹³⁵ Občudovati moramo, kako melodičen in neprisiljen je verz mladega pesnika in kakšen smisel ima za pesniško kratico in metaforo. Ne enkrat se mu je celo posrečilo Cankarjev verz izboljšati.¹³⁶

Verjetno je imel dr. Měrka kot velik prijatelj jugoslovanskih književnosti že od vsega začetka namen vzgojiti mladega, izredno nadarjenega učenca v prevajalca slovenskih pesnikov, sam pa bi se bil posvetil predvsem prevajanju proze. Saj je gotovo vedel, da ni bilo tedaj med Čehi niti enega dobrega pesnika, ki bi bil znal naš jezik in bi umetniško prevajal slovenske pesnike. Žal se njegova namera ni uresničila; ko je Wolker leta 1919 odšel na univerzo v Prago, se s prevajanjem iz slovenščine ni več ukvarjal.

Tudi prevod Treh povesti Bohuša Vybírala ni na višini, čeprav je sicer nekoliko boljši od Kurenta. Prevajalec je posebno tam, kjer se trudi, da bi prevajal čim bolj dobesedno, kar začetniško neroden: in še vesel je bil, da je našel kupca kar na cesti (10) — a byl ještě vesel, že našel kupce takřka na cestě (188), čas je že in zadnja ura (125) — je již kdy a poslední hodina (145), s pisanim oznanilom (167) — s pestrou vyhláškou (54), posadili so nas na cesto (57)

¹³⁴ Jiří Wolker: Bratrská poesie. Spolupracoval prof. dr. Měrka Vojtěch. Košice [1925], Tereza Stanglerová. 65, [2] str. Jihoslovanská knihovna, 1.

¹³⁵ Prim. Proudy, 8/1918, št. 79 (5. X.), str. 1.

¹³⁶ Podroben razbor prevoda prim. v članku O. Berkopca Jiří Wolker, prevajalec slovenskih pesnikov. — Prostor in čas, I/1969, št. 11—12, str. 527—528.

— vyhodili nás na silnici (224), kakor huda ura (155) — jako nešťastná hodina (14), itd. Malo manj kot dr. Měrki delajo tudi Vybíralu težave zlasti zaimki, prislovi in enake ali podobne besede z različnim pomenom. Nekaj primerov:

Izvirnik	Prevod	Prevod prevoda
kjer ga je volja (163)	když chce (37)	če hoče
poglejmo vsaj (184)	podívejme se přece (57)	poglejmo vendar
ampak beseda je le (185)	pouhé slovo (60)	samo beseda
časih (191 in dr.)	časem (67 in dr.)	sčasoma
sinoči (74)	dnešní noci (75)	današnja noč
druge skrbi za otroke (76)	ostatní starosti patřtěž dětem (78)	ostale skrbi naj pripadajo otrokom
prej (101)	spíš (111)	raje
Cigan je le spoznal (134)	Cikán jen poznal (158)	Samo cigan je spoznal
še za njenim hrbtom (142)	ale za zády (169)	toda za hrbtom
kaj sodiš (41)	proč soudíš (231)	zakaj sodiš
zakaj da sem slabe volje (26)	protože jsem v špatné náladě (210)	zato ker sem slabe volje
si je natlačil cekinov (168)	narážel dukátů (35)	nakoval cekinov
hudobno (163)	zlostně (28)	jezno
če je grešnik še tako nedolžen (169)	pokud je hříšník ještě nevinen (37)	v kolikor je grešnik še nedolžen
velja (170)	rozkazuje (37)	ukazuje (č. veleti!)
pa ga ni več čutil (176)	aniž by ho ještě cítil (46)	ne da bi ga še čutil
počeni (179)	počínal (51)	počenjaj, vedel se je
pravičniki (182)	pomocníci spravedlnosti (54)	pomočniki pravičnosti (prava)
bolj trudna procesija (184)	trudnější (58)	bolj žalostna (klavrna)
zatorej napravi se (185)	oblec se tedy (63)	obleci se torej
pocepali (72)	pošli (72)	pocrkali (č. tudi pochípali!)
stokanje hrastov (74)	vzdechy keřů (76)	vzdihni grmov (č. chrastí, nizko grmičevje, vejvje)
pravda (105)	pravda (114)	resnica
pravične sanje (105)	že byly ty sny skutečnosti (118)	da so bile tiste sanje
stol (135)	stůl (156)	miza
sitnost (159)	ostuda (22)	sramota
uklepal dušo (179)	podezříval duši (51)	sumničij dušo

Takih in podobnih napak je dovolj, manj važnih pa še več. Ponekod je prevajalec zagrešil celo take napake, ki se jim res čudimo: v svojem srcu ste bili hlapci (135) — v srdcích jste byli čeledinové (159). Češki čeledin je res hlapec, toda na kmetiji, v taki zvezi pa res ne. Moral bi bil prevesti bodisi sluhové, pacholci ali pa otroci. Večkrat se je zgodilo, da prevajalec sploh ni

razumel stavka, kakor napr.: Za silo že imamo, kaj bi se še nadalje upirali in pehali (72) — Čeho nám třeba, máme, nač bychom se ještě dále dřeli a trápili (Kar potrebujemo, imamo, zakaj bi še nadalje težko delali in se mučili). Nekaj stavkov je prevajalec po nepotrebnem izpustil (izvirnik str. 180, 187, 191 in dr.). Povesti je razvrstil drugače kot Cankar: Zgodba o Šimnu Sirotniku je na prvem mestu, Zgodba o dveh mladih ljudeh pa na zadnjem.

Kljub navedenim pomanjkljivostim moramo kajpada najbolj pridnima prevajalcema Cankarjevih del v češčino priznati, da sta bila zelo prizadevna in sta si dala veliko truda. Njuni poznejši prevodi so v vsakem oziru boljši.

Kar smo že rekli o prejšnjih prevodih dr. Karla Vondráška, velja tudi o knjigi Král Malchus a jiné povídky. Zanimivo je, da je bil prav ta ekonomist, ki se je interesiral predvsem za gospodarska vprašanja in elektrifikacijo Češke, poleg Naskove najboljši poznavalec slovenščine. Njegovo znanje našega jezika res preseneča. Zanj se ima, kakor smo že omenili, zahvaliti predvsem svojima prijateljema Zalarju in Rostoharju. Vondrášek le redko napravi napako, pa še takrat bolj iz nepazljivosti kot iz neznanja jezika; npr. devica — dívka (5), namesto panna, nima skrbi — má-li starosti (6), uvaževanja vredni — úctyhodný (9), temne misli — nečisté myšlenky (9), obokani strop — oprýskaný strop (19), nikoli mu še ni bilo tako veselo pri srcu — ale u srdce mu nebylo rozhodně tak veselo (25), prismojena stvar; — věc zbrklá (26), kosci — kosové (65), zmerjati — srovnávatí (66) itn.

Največ zaslug za popularizacijo Cankarjevih del na Češkem med prvo svetovno vojno imajo poleg navedenih prevajalcev in publicistov češki gledališčniki, nekdanji člani Deželnega gledališča v Ljubljani in nedvomno tudi osebni znanci slovenskega pisatelja. Po njihovem prizadevanju je bila jeseni leta 1916 uprizorjena drama Kralj na Betajnovi v Plznu, pozneje pa še tudi v Pragi in drugih čeških mestih. Plzenska uprizoritev Cankarjeve drame, o kateri se pri nas doslej ni vedelo, spada med pomembne dogodke v zgodovini naših gledaliških vezi s Čehi, zato se bo treba ob njej pomuditi nekoliko dlje.

České divadlo kr. mesta Plzna je izdalo za prvo predstavo Kralja na Betajnovi (11. oktobra 1916 zvečer) program,¹³⁷ iz katerega je razvidno, da je dramo prevedla Růžena Naskova, da jo je režiral Josef Fišer, Nino pa je igrala Josefina Krejsová. Vsi trije so bili pred vojno člani ljubljanskega Deželnega gledališča. O Naskovi, prvi Mrmoljevki na slovenskem odru, smo že govorili. Režiser Josef Fišer (roj. l. 1885, živi v pokoju v Plznu) je bil angažiran v Deželnem gledališču v Ljubljani v sezoni 1912/13,¹³⁸ nato pa se je najbrž radi takratne krize v ljubljanskem gledališču vrnil na Češko. Josefina Krejsová (tudi Kreisová, roj. 8. VI. 1885 v Novém Bydžovu, umrla neznano kdaj in kje) je delovala v Ljubljani najprej leta 1902, pozneje pa še v sezonah 1904/05, 1905/06 in 1912/13. Ko se je vrnila na Češko, je bila angažirana najprej v Ljudskem gledališču Urania v Pragi VII,¹³⁹ nato pa v Češkem gledališču v Plznu vse do konca prve svetovne vojne. O njeni nadaljnji usodi ni sledu. Posrečilo se mi je dognati le, da je

¹³⁷ Fotokopijo programa sem dobil po zaslugi ravnatelja Drž. znanstvene knjižnice v Plznu dr. Jaroslava Kube, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

¹³⁸ Prim. Divadlo (Praha), 11/1913, str. 118.

¹³⁹ Prim. Národní listy, (Praha), 55/1913, št. 152 (5. VI.), str. 4. V Uraniji je nastopila prvič v Kistemaeckerjevi igri Zagoneten slučaj.

poleti 1924 igrala v Kolinu v potujočem gledališču ravnatelja Martina, s katerim je bila poročena.¹⁴⁰ Sodeč po vsem, sta si predvsem Fišer in Krejsová najbolj prizadevala, da je bila drama uprizorjena v Plznu. Oba sta Cankarja dobro poznala ne samo kot pisatelja, ampak tudi kot človeka in borca za socialne in narodnostne pravice Slovencev, saj sta oba živela v Ljubljani prav leta 1913, ko je Cankar predaval v Mestnem domu in bil zaradi svojih nazorov preganjan. Krejsová, prva Nina in Jacinta na slovenskem odru (Cankarju je bila draga zlasti kot Jacinta),¹⁴¹ je želela ponoviti svoj ljubljanski uspeh v Nini; to se ji je tudi posrečilo. Ne smemo pa seveda prezreti tudi čeških simpatij do Slovencev, posebej pa dejstva, da je bil tovarniški Plzen (Škoda) tudi med vojno ena najmočnejših socialnodemokratskih postojank na Češkem, prav češki socialni demokrati pa so bili glavni popularizatorji Cankarjevih del.

Plzenska inscenacija je pomembna tudi zato, ker so skoraj vse glavne vloge igrali znameniti češki umetniki: Kantorja — Bedřich Karen (1887—1964), po prvi svetovni vojni član Národnega divadla (nepozabni Sigelius v Čapkovi Beli bolezní, Cid v Corneillevi istoimenski drami in dr., leta 1926 odlikovan z državno nagrado za gledališko umetnost), Hano — Antonie Košnerová (1873 do 1947), hči in učenka znanega gledališkega ravnatelja, režiserja in igralca Vendelina Budila, po 1. svetovni vojni članica Deželnega gledališča v Brnu, Francko — Otylie Beníšková (1882—1967), članica gledališča v Brnu in Bratislavi, slavna Mati v Vojnovičevi drami Smrt matere Jugovičev in v Čapkovi Materi, narodna umetnica, »ena najbolj znamenitih čeških igralk«,¹⁴² Krnca — Adolf Kreuzman (1855—1939), odličen igralec karakternih in tragičnih vlog, Bernota — Karel Želenský (1865—1935), slovit igralec zlasti v Ibsenovih dramah, do leta 1928 član Národnega divadla. Ni izključeno, da ima tudi Želenský nekaj zaslug, da je prišla Cankarjeva drama na oder plzenskega gledališča, saj so v Deželnem gledališču v Ljubljani oktobra 1905 igrali v Lierovem prevodu njegovo mladinsko igro Pravljičica o Krišpinčku.¹⁴³

Sodeč po pisanju plzenskih listov tedanjega časa so častilci in prijatelji slovenskega pisatelja storili vse, da bi bil uspeh drame kar največji. Že dva dni pred premiero (9. X.) je objavil socialnodemokratski dnevnik *Nová doba* članek Ivan Cankar na našem odru;¹⁴⁴ napisal ga je -i-, po mnenju ravnatelja Drž. knjižnice v Plznu dr. Jaroslava Kube najbrž gledališki referent Nove dobe Luděk Pík. Avtor članka dobro pozna našega pisatelja; ima ga za najboljšega ustvarjalca v slovenski literaturi, »ki bo prav letos slavil štiridesetletnico.« Torej je plzensko gledališče s to predstavo hotelo proslaviti tudi 40-letnico Cankarjevega rojstva! Nato pisec članka nadaljuje: »Ivan Cankar pomeni v slovenski literaturi isto kakor Gorki v ruski. In z drugimi vodilnimi pisatelji stoji Cankar že od 90-ih let v ospredju slovenske moderne, gibanja, ki je prav tako kot pri nas — seveda nekoliko pozno — prineslo v slovensko

¹⁴⁰ Prim. *Právo lidu* (Praha), 15. VIII. 1924, str. 10. Podatkov o njej sem zastonj iskal v praških gled. institutih in arhivih, v njenem rojstnem mestu, v Plznu in drugje. O njenem delovanju v Ljubljani prim. Moravec, n. m. str. 249—252.

¹⁴¹ Prim. Moravec, n. m., str. 251; tam je tudi slika Kr.

¹⁴² *Ottův slovník naučný. Dodatky I/1.*, str. 546.

¹⁴³ Prim. LZ 23/1903, str. 588.

¹⁴⁴ Ivan Cankar na naši scéně. — *Nová doba*, 21/1916, št. 239, pril. str. 3.

literarno in umetniško življenje nove smeri, ki se borijo proti starim rodovom in miselno bogatijo majhen narod, ki se je moral prav tako kakor naš težko prebijati skozi razne zapreke in nasprotstva. Cankar je videl bedo svojega naroda in ko se je zavedel krute usode delavskega razreda, je postal pisatelj realističnih povesti, v katerih se odraža težka usoda razdedinjenecv lastnega naroda, pa tudi Čehov in Moravanov, katerih življenje je opazoval in preučeval, ko je bival na Dunaju, kamor je prišel po končani realki. Potem ko je izdal knjigo ognjevitih erotičnih pesmi (l. 1899), ki jo je uničil škof Jeglič, se je posvetil prozi, v kateri nastopajo proletarski tipi delavcev, ustvarjeni z globokim psihološkim poznavanjem in orisani z učinkovitimi drastičnimi črtami. Najbolj bedne proletarske eksistence — potepuhi, zgubljeni, ljudje, ki se potapljujejo v vrtincih kapitalistične poplave, tovarniški sužnji z nesrečno usodo, z npravno in telesno pokvarjenostjo — to so junaki, ki jih slika Cankar v svoji učinkoviti prozi. V delu Na klancu se najbolj zrcali Cankarjevo sočutje z revežem in v njem najostreje napada filistre. Pri tem pa so Cankarjeve povesti polne ljubezni in hrepenenja po domovini in rodnem kraju. Pisatelj je neizprosno sovražnik rodoljubarskega farizejstva in kupčevanja z narodovim imenom. Hinavske rodoljube je prikazal v komediji Za narodov blagor... Tu je na Cankarjevo ustvarjalnost močno deloval Ibsen. — Kljub realizmu, ki v številnih povestih prehaja v naturalizem, je Cankar idealist, ki povečuje lepo umetnost. V umetnosti vidi rešitev in osvežitev življenja in k njej hoče voditi tudi svoje trpeče ljudstvo. Literarno je pesimist, njegovi ljudje imajo siromaštvo v krvi, to je njihova usoda, ki ji ne bodo ušli. Revščino kar išče, da bi jo odkril, ljudi pusti hrepeneti in vzdihovati po idealih, po ljubezni, po naravi, po soncu in po domovini. Ker pa je socialist, postaja s svojo vero v boljšo bodočnost in lepši svet optimist. Zadnje čase se kaže pri Cankarju nagnjenje k simbolizmu, najbolj v krasni noveli Kurent, kjer je simboliziran slovenski narod... Kralja na Betajnovi je že igralo Národní divadlo in zdaj prihaja k nam. Gotovo bodo predstave dobro obiskane, saj si Cankar res zasluži, da mu posvetimo kar največjo pažnjo zaradi njegovih krasnih del, zaradi ljubezni do človeka in do težko preizkušenega naroda, katerega deželi v povesti Kurent kliče: »Zemlja, zemljica, mati! Če nimaš kruha, daj mi kamen; še ob kamnu bom prepeval!«

Tri dni nato je izšel izvleček iz tega članka tudi na Dunaju v Vídeňském deníku.¹⁴⁵ Nekaj skoraj enakih stavkov v obeh prispevkih priča, da sta izpod istega peresa. Kljub članku v najbolj branem plzenskem dnevniku in kljub reklamami, ki so jo nekaj dni pred predstavo pod naslovom Iz pisarne mestnega gledališča v Plznu objavljali tamkajšnji časniki, prva predstava ni bila bogve kako dobro obiskana, doživela pa je pri občinstvu in kritiki lep uspeh. Kritika, zlasti v socialnodemokratskem tisku, je dramo lepo sprejela. V Noví dobi¹⁴⁶ je objavil Luděk Pik kar v dveh številkah obsežno kritiko. Za nas so seve najbolj važna tista opažanja in sodbe češkega gledališkega strokovnjaka, ki dopolnju-

¹⁴⁵ Ivan Cankar na plzeňské scéně. — Vídeňský deník, 10/1916, št. 254 (12. X.), str. 5.

¹⁴⁶ Král na Betajnové. — Nová doba, 21/1916, št. 242 (12. X.), pril. str. 3—4; št. 243 (13. X.), str. 3.

jejo to, kar je bilo o Kralju na Betajnovi rečeno pri nas in ki vrednotijo igro čeških igralcev.

Pisec ocene razglablja v uvodu o sodobni dramatiki in pravi med dr.: »Moderno dramsko slovstvo, ki se ukvarja večinoma z duševnimi konflikti, ima zelo malo dram, posvečenih socialnim problemom in sporom... Ker bolj bogate socialne dramatične literature ne najdemo niti pri velikih narodih, kjer je industrijsko in gospodarsko življenje doseglo višek in ustvarilo močna razredna nasprotja, je res nekaj posebnega, da prihaja k nam takšno delo od pisatelja, ki pripada gospodarsko in industrijsko manj razvitemu narodu, v katerega življenju se ne pojavljajo tako močni socialni spori kot pri narodih na višku razvoja in kapitalistične moči. In vendar so v Kralju na Betajnovi tako močni socialni poudarki, tako učinkoviti prizori in tako bogastvo misli, da delo lahko apliciramo na splošne socialne razmere pri drugih, socialno bolj razvitih narodih.« Nato kritik seznanja bralce z vsebino drame ter nadaljuje: »Potek drame, ki je odrsko drastično močan, se zdi ravno zaradi te drastičnosti ekstremen. Toda ko vidimo, da je hotel avtor s tako vsebino omogočiti karakteristiko značajev, predvsem pa podati kar najbolj pokvarjen značaj Kantorjev, dalje da je hotel ustvariti ozračje, v katerem se je rodil zločin, da je hotel prikazati tesnobo, duševni razvrat vse družine, ki je bila odvisna od sugestivno hudobnega Kantorja in ponazoriti vso tisto нравno propalost zločinskega pohlepneža, za katerega nima nobenega pomena niti čustvo, niti človeškost, niti vera, niti vest in ki na koncu umira duševno apatičen, potem razumemo, zakaj je šel do najvišjih meja dramske napetosti, ki se začinja že v ekspoziciji in drži gledalca vse do konca predstave.« Nato kritik analizira posamezna dejanja drame, karakterizira glavne osebe in ugotavlja tiste poteze, ki dajejo delu značaj prave socialne drame. Priznava, da je v življenju Kantorjeve družine nekaj ibsenovskega, »čeprav Cankar uporablja odrske efekte nasprotno od Ibsenovih psiholoških dram«. Ko vrednoti igro predstavitev glavnih vlog, hvali zlasti Karena, ki »je dal Kantorjevi postavi vse, kar je zmogla njegova reprodukcijska umetnost«, dalje Ot. Beniškovo, ki je zelo dobro podala Francko in Krejsovo, ki je Nino igrala »lepo, z otroško dušo, kakor je treba«. Niso mu pa ugajali Jerman kot Maks, Urbanov župnik in Zelenskega Bernot. O režiji pravi, da »je bila kar najbolj skrbna. Viharna pohvala občinstva je pomenila, da mu je bila igra všeč. Bilo pa nam je žal, da je bila premiera dobre drame slovenskega avtorja slabo obiskana. Ko bodo dajali kako tujo burko, bo gledališče gotovo polno...«

Nič manj zanimiv in skoraj prav tako obširen je članek v plzenskem organu Svobodomiselné (mladočeške) stranke Český deník¹⁴⁷ neznanega kritika -jb-:¹⁴⁸ »Ivan Cankar je znan pri nas skoro izključno po svojih socialnih pripovedkah, napisanih z globokim občutjem in v bogatem jeziku. Je realist, ponekod mogoče celo naturalist, ki ima smisel za učinek, ki ga namerava doseči in ki ga zna tudi zanesljivo pripraviti. V njegovih delih ni neposrednosti, kakršna je pri Gorkem, niti psihologije, kakršna je pri Andrejevu; po svoji naravi in nazorih je veliko bližji nam Čehom kot Rusom, na katere spominja snov nje-

¹⁴⁷ -jb-: Král na Betajnové. — Český deník, 52/1916, št. 284 (15. X.), str. 7.

¹⁴⁸ Pismo Jar. Kube z dne 21. X. 1969.

govih del. Življenje popisuje tako, kot je, in samo nakazuje, kakšno bi moralo biti. V vseh njegovih delih pa drhti bolelost zaradi narodovega ponižanja, zavest, da bi moralo biti drugače, bolje, da pa se to da doseči samo z velikimi, težkimi in srditimi boji, ne s hrupnimi, marveč z notranjimi.»

Nato pisec članka karakterizira Kantorja, Francko in Maksa ter pravi: »Če vidimo v teh treh likih simbole, potem si lahko mislimo — posebno če poznamo življenje Cankarjevega naroda — da je vsa drama simbolična. In če je njena umetniška vrednost v njeni realnosti, je v simboličnosti še dvakrat večja. Tudi po tehnični strani je drama dobra. Je že res, da ne odkriva novih poti, toda v okvirju slovenskega dramatičnega slovstva pomeni odločno precejšen napredek.« Z izvedbo drame je -jb- še veliko bolj zadovoljen kot kritik Nove dobe. Meni, da je uprizoritev res »umetniško dejanje« in da je bil novi dramatik »predstavljen kot pravi umetnik, na način, ki zasluži v vsakem oziru našo pozornost«. Poudarja, kako je prav, da so igralci dramo tako dolgo vadili, nato pa hvali režiserja Josefa Fišerja, ker je igro pravilno razumel in prikazal, zlasti pa, ker se mu je posrečilo ustvariti takšno razpoloženje, kakršnega si je predstavljal avtor. Tudi odrsko je vsa tri dejanja imenitno postavil in zato ima zaslugo na velikem in bučnem uspehu večera. Kritik hvali tudi igralce, še tiste, ki L. Piku niso bili všeč. Najbolj ceni igro B. Karenja, o katerem pravi, da »nas je presenetil s svojo umetnostjo karakteriziranja«, zlasti v prvem dejanju. »Njegov Kantor je bil perfektna psihološka študija, ki ji je vdahnil res originalno življenje... Kantor je odločno najbolj originalna postava, kar jih je doslej Karen ustvaril na našem odru.« O igri Krejsove sodi, da ne zastaja za Karenovo: »Koliko bolestrnega in trpečega otroštva je pokazala na odru! Kako resnično, brez kakršnega koli pretiravanja, je ves čas igrala! Posebno pa zaključni prizor prvega dejanja, ko se prižene napol slečena na oder, ko sliši krik starca, ki ga nekdo davi, nam bo ostal globoko v spominu.« Prav tako hvali Jermanovega Maksa, ki po njegovem mnenju spada med težke vloge. O Beniškovi pa meni, da je odigrala Francko kot »dekle, ki ljubi skoraj s fizično bolečino. Je vdana Maksu, v katerem vidi utelešeno svobodo. Mrzi očeta, je tiha in nebojevit; kot taka je globoko delovala na naša čustva.« Tudi o Zelenskem sodi, da je bil Bernot njegova doslej najboljša vloga. Na koncu članka se tudi ta kritik čudi, da je bilo gledališče tako slabo obiskano in se sprašuje: »Kje so tisti, katerih kulturna dolžnost bi bila zahajati v gledališče vsaj na tiste predstave, ko igrajo *umetniško tako dragocene igre*,¹⁴⁹ kot je Kralj na Betajnovi.« Kdor je bral stavek »g. Urban je dal župniku, kar je bilo njegovega, čeprav vsi povsem razumemo, zakaj ga ni zaigral tako, kot je gotovo čutil«, je dobro vedel, kaj je hotel kritik med vojno leta 1916 povedati.

Tudi tretje poročilo o plzenski predstavi Kralja na Betajnovi izpod peresa -ng- v tedniku češke agrarne stranke Český kraj¹⁵⁰ trdi, da je »ta igra znana že z odra praškega Národného divadla«. Omejuje se skoraj izključno na kratko vsebino drame in na bežno vrednotenje igre predstavnikov glavnih vlog. O Kantorju pravi: »Preko trupel svojih bližnjih korakajočega despota je igral Bedřich Karen in se očitno trudil, da bi podal tega karamazovsko zapletenega

¹⁴⁹ Podčrtano v izvirniku.

¹⁵⁰ Městské divadlo v Plzni... Český kraj, 1916, št. 43 (20. X.), str. 10—11.

junaka kar najbolj življenjsko. Če se mu to ni vedno posrečilo, si moramo to razlagati samo z njegovo mladostjo. Za take vloge plzensko gledališče pogreša starejše karakterne igralce...« Na koncu pa kritik konstatira: »Uspeh igre je bil popoln, toda dvorana je bila na pol prazna, kar je za Plzen žalostno pričevalo.«

Sodeč po dejstvu, da so v Plznu igrali Kralja na Betajnovi samo še dvakrat (15. X. in 25. X. 1916), lahko sklepamo, da tudi poznejši predstavi nista bili veliko bolj obiskani. To pa nikakor ne velja za predstavo, ki jo je priredila socialnodemokratska stranka v Plznu pol leta pozneje, 30. aprila 1917. Na ohranjenem programu namreč beremo, da so za to predstavo »že vse lože in vsi sedeži razprodani«. V soc. dem. Novi dobi nisem zasledil pred predstavo nikake reklame za ta večer, ki je bil kot proslava 1. maja. Zato je tudi igralec Otto Čermák recitiral pred predstavo priložnostno pesem Prvi maj znanega plzenskega poeta in bojevnika za delavske pravice, Vilde Davida (1867—1938), ki je izšla nato 1. maja v Novi dobi. Samo mimogrede naj omenim, da ne bi bila avstrijska cenzura leta 1917 take himne svobodi in miru na Slovenskem nikakor dovolila, medtem ko v poročilu¹⁵¹ o tem večeru beremo, da je recitator »s krasno in izrazito deklamacijo navdušil občinstvo, ki je še prav posebej ploskalo tistim Vildovim verzom, ki proslavljajo mir«. »Predstava je bila popolnoma razprodana«, »po recitaciji so igrali »močno« socialno dramo I. Cankarja, Kralja na Betajnovi, ki je bila kljub drastičnosti vseč zaradi socialistične tendence«.

V tesni zvezi s plzensko uprizoritvijo je pot Cankarjeve drame na oder Žižkovske činohry v Pragi. To gledališče, znano pod imenom Deklaracija, je bilo v delavski četrti Prage na Žižkovu; obiskovali so ga pretežno delavci, rokodelci in drobni obrtniki. Njegov ravnatelj, glavni režiser in glavni igralec je bil sloviti Karel Želenský, tisti Želenský, ki je v Plznu igral kot gost Bernota. Po uspehu v Plznu je uvrstil dramo tudi v repertoar svojega šele leta 1917 ustanovljenega gledališča in jo v pozni pomladi leta 1918 naštudiral s svojim ansamblom predvsem za počitniška gostovanja po čeških mestih in mestecih. Sodeč po sicer skromnih poročilih v raznih listih, je imel pri svoji izbiri srečno roko. Igra je imela povsod lep uspeh, igrali pa so jo julija in v prvi polovici avgusta leta 1918 na gostovanjih v Kostelcu nad Orlico, v Rychnovu nad Kněžno in dr., šele 18. avgusta 1918 pa je bila premiera v domačem gledališču na Žižkovu. Zanimivo je, da je na deželi igral Kantorja »z veliko sposobnostjo karakterizacije in z umetniško močjo, ki se stalno stopnjuje in raste« mojster Želenský, Maksa pa njegov sin Karel,¹⁵² medtem ko je v Pragi igral Kantorja sin Karel. V praških dnevnikih sem našel o tej predstavi v Žižkovski činohri poročilo le v tedniku Volné slovo:¹⁵³ »Gledališče je bilo že v popoldanskih urah razprodano. Igra je bila uspešna, gledalci navdušeni. Ker je bil komad za turnejo dobro naštudiran, so se igralci dobro razumeli, in je bila njihova igra dognana.«

¹⁵¹ První květen v Plzni. — Nová doba, 25/1917, št. 102 (1. V.).

¹⁵² Prim. Mistr Karel Želenský v Kostelci nad Orlicí... — Posel z Podhoří (Rychnov), 33/1918, št. 34 (24. VIII.), str. 3—4.

¹⁵³ Žižkovská činohra. — Volné slovo, 25/1918, št. 34 (24. VIII.), str. 2.

Najbolj obširno je pisal o Zelenskega uprizoritvi Kralja na Betajnovi organ Maticе divadelni in Centralne Maticе češkoslovanskih gledaliških amaterjev České divadlo,¹⁵⁴ ki ga je urejeval znani kritik in publicist Karel Engelmüller. Gledališki kritik in dramatik Václav Sommer piše pod psevdonimom Jakub Rydvan med dr., da »da je bila otvoritvena predstava nove sezone, ki bo mladi ustanovi gotovo utrdila umetniške in gmotne osnove, Cankarjeva socialna drama v treh dejanjih Kralj na Betajnovi, resno delo slovenskega avtorja z zelo izrazitim političnim nazorom in literarnim profilom«. Na koncu sodi, da »je bila postavljena na oder z učinkovitim ostrim slikanjem okolja in z izvirno karakteristiko značajev, zato je doživela z Zelenským ml. v glavni vlogi uspeh v ljudskem gledališču, pristopnem za take igre«. Da je bila uprizoritev res uspešna, lahko sodimo tudi iz reklamnih vrstic, ki jih je Žižkovsko gledališče objavljalo v socialnodemokratskem Právu lidu,¹⁵⁵ iz katerih je razvidno, da je na Žižkovu doživela drama vsaj dve reprizi.

Tudi v ocenah in poročilih o Cankarjevih knjigah ni češki, zlasti socialnodemokratski tisk, niti v težkih vojnih časih skrival svojih simpatij do slovenskega pisatelja in njegovega dela, ki je imelo med bralci lep sloves. Najboljši dokaz o priljubljenosti Cankarja med naprednimi češkimi publicisti in književniki pa je članek s konca 1916 v socialnodemokratski reviji Svět (nadaljevanje revije Rudé květy), ki ga je bržkone napisal njen urednik, znani delavski pesnik Antonín Macek (1872—1923).¹⁵⁶ Ta sestavek je bil napisan za štiridesetletnico Cankarjevega rojstva. Kar sama od sebe se nam vsiljuje misel, koliko ljudi se je pri nas med vojno spomnilo nesrečneža na Rožniku ob njegovi štiridesetletnici s članki v dnevnikih ali revijah? Čehi so se je dvakrat: v Plznu in Pragi! Po svetovnih literaturah dobro razgledani kritik piše med dr.: »Proletarci, potepuhi in izgubljene eksistence, tovarniški sužnji z njihovo usodno bedo ter npravno in telesno pokvarjenostjo, so našli v pesniku I. Cankarju odličnega slikarja. Cankar, najplodnejši in najbolj brani slovenski pisatelj, pomeni v literaturi svojega majhnega naroda tisto, kar v ruski književnosti Gorki. Snemati krinke, odstranjevati predsodke, obračunavati s politiki in meščani. Z umetnostjo buditi vest in obračati pozornost na razdedinjence, kazati iskreno razumevanje in toplo ljubezen do najbednejših — to je njegov literarni in življenjski program. Toda kljub temu vsebujejo vsa Cankarjeva dela globoko ljubezen do naroda. Opozarjamo nanje zlasti danes ob pisateljevi štiridesetletnici. Cankarjevo sočutje z reveži se kaže najbolj v delu Na klancu. Hinavske rodoljube prikazuje v komediji Za narodov blagor. Izbor njegovih najboljših črtic, v katerih se odraža bogastvo čustev in oster socialni čut, je knjiga Sveto obhajilo. Preberite si ta biser slovenske literature! Koliko znanih ljudi boste našli v njih! Noben pisatelj ni občutil življenje malega (tudi češkega) človeka tako kot socialist Cankar.«

Takega priznanja je bil v Mackovih člankih deležen le malokateri pisatelj, četudi si lahko mislimo, da je hotel urednik Lidové knihovny propagirati zlasti tista tri Cankarjeva dela, ki so izšla v tej zbirki. Zanimivo in značilno

¹⁵⁴ Žižkovská činohra. — České divadlo, 2/1918, št. 6—7 (1. X.), str. 92—95.

¹⁵⁵ V št. 191 (18. VIII.) in v št. 194 (22. VIII.).

¹⁵⁶ Ivan Cankar. — Svět, 16/1916, št. 13 (7. XII.), str. 208.

pa je že samo dejstvo, da se je znameniti češki publicist spomnil obletnice rojstva slovenskega pisatelja, ki se po navadi niti ne slavi.

Kljub težkim razmeram med vojno — večina dnevnikov je izhajala v zelo omejenem obsegu, navadno na štirih ali celo na dveh straneh, veliko časnikov in revij pa je sploh prenehalo izhajati, kulturne rubrike so skoraj zginile, na njihovo mesto pa so prišla poročila z bojišč in gospodarske ter politične novice in članki — je izšlo o Cankarjevih tedaj izdanih delih še kar dosti ocen in poročil. Na primer o knjigi *Vüle a moc* kar pet. Najobširnejšo je napisal literarni kritik in prevajalec iz ruščine, Josef Folprecht (1879—1950), v že omenjenem dnevniku *Národní listy*.¹⁵⁷ Cankarja ima za »najbolj zanimivega beletrista nove slovenske literature, ki v svoji umetniški osebnosti združuje skoraj vse, tudi nasprotujoče si filozofske in literarne prvine, in ki se ne mara držati določenih teorij ter s posmehom govori o enotnem, trdem in nespremenjenem življenjskem nazoru. V pričujočih treh povestih se je lotil razmerja med človeškim hotenjem in možnostjo... Zene so tu v bolj ugodnem in bolj naravnem položaju kot možje, umetniki in pisatelji, ki imajo velike ideale in ki veliko hočejo. Zene pa so nasprotno prikazane realistično in predstavljajo golo življenje in ljudi, ki se ravnaajo po tem, kar so že dosegli ali pa vsaj po tem, kar je mogoče doseči. Z mirnim pogledom, ki pravi, da hočejo samo tisto, kar lahko dosežejo, in ki često preseneča, dosegajo celo tisto, česar bi sicer ne dosegle. V tej knjigi ni romantike, ki ji je Cankar podlegel v svojih zgodnjih delih. Že v *Hiši Marije Pomočnice*... je presenetil z odkrivanjem brezobzirne resnice, greha in življenjske nesramnosti, kar je še stopnjeval v *Gospe Juditi*, s katero je ostro usekal po površni in plitki morali. Že ta knjiga se seveda ne obide brez satire, ki je gibalna sila tudi nadaljnjih del... Uvodi k novelam knjige *Volja in moč*, katerih naloga je snov kar najbolj prilagoditi življenju in njegovi zlobi, odnosno vpeljati bralca v življenje primerno človeškim močem, z bridko in tehtno besedo dokazujejo, s kako veliko polemično močjo razpolaga pisatelj, ki je že tolikokrat šel v boj za osebno in literarno svobodo. Te uvodne polemike in razni nazori so podprti z zgodbo, v kateri se umetnik idealist, ki ga ljubezen in nekritična sredina prepriča o lastni vrednosti, zave svoje nadarjenosti, hoče veliko, pa nima ne moči, ne zmožnosti, ne možnosti, da bi to svoje hotenje uveljavil. Ženske, ki jih srečuje, ga kaj kmalu spregledajo, prav tako njegovi tovariši, ki pa še kar naprej tavajo v sanjah, dokler žalostno ne končajo. Povesti so brez tendence: slej ko prej je to črna, nujna, neizogibna pisava usode. Napisane so v težki, mračni besedi in slogu, kar se dobro prilega snovi, ki si jo je pisatelj izbral. Ni v njih nejasnosti, kakršna je v nekaterih drugih pisateljevih delih... Prevod dr. Měrke je ohranil težak slog in Cankarjevo zgoščenost in na splošno skrbno pazi na jezikovno pravilnost.«

Isti kritik je objavil podobno, toda krajšo oceno v mladočehski reviji *Česká revue*,¹⁵⁸ v kateri ponavlja svoje misli, zapisane že v prvi polovici ocene v *Národních listích*, le s to razliko, da v njej svojim rojakom očita, da se premalo zanimajo za slovensko literaturo. Cankarja imenuje »nekega Proteja literar-

¹⁵⁷ 57/1917, št. 199 (22. VII.), str. 9.

¹⁵⁸ L. 10/1917, št. 12, str. 744.

nih smeri in filozofskih struj«. Bralce seznanja z vsebino novel in hvali dr. Měrko, da je imel pri izbiri prevoda srečno roko.

Tudi literarni referent najbolj čitanega praškega dnevnika *Národní politika*, že omenjeni pesnik, literarni zgodovinar in kritik František Sekanina, v svojem članku¹⁵⁹ zanimivo karakterizira in vrednoti delo I. Cankarja, »slovenskega realista, prvaka med živečimi domačimi pisatelji«. Pravi, da imajo njegove tri povesti skupno idejo »dokazati, kako strašna življenjska tragedija postaja čisto tisto bolešno nesorazmerje med voljo in možnostjo doseči cilje, o katerih smo sanjali. Te črte, tako resnične in polne zgoščenega dramatismu, vsebujejo obilo življenjskih izkušenj. Cankar, bister polemik, obvlada fino ironijo, s katero zna razoroževati tudi kot slovenski publicist — in očitno prenaša nekaj te polemike in ironije tudi v leposlovje. Resnoba in težak smisel življenja, ki ga prikazuje, se pozna tudi na slogu: je prav tako resen in težak, toda bogvaruj, da bi hotel s tem reči, da je nerazumljiv. Ravno nasprotno, pričujoča knjiga se v svojo korist zelo razlikuje od starejših pisateljevih povesti, v katerih je slog preplavaljal slike in se utapljal v simbolizmu. Tu se pa pri vsej siti in resni epičnosti srečujemo z vedrino in čisto prozornostjo stavkov, s prvotno epiko, ki naravnost privlači bralčev interes.«

Temeljito poročilo o knjigi pod naslovom *Novi češki prevod Cankarja* je napisal dr. Bohuš Vybíral, tiste čase med Čelhi gotovo najboljši poznavalec Cankarjevega življenja in dela za *Vídeňský deník*.¹⁶⁰ Kakor pravi v uvodnem odstavku ocene, je takoj po izidu izvirnika prevedel uvodno poglavje knjige *Volja in moč* in ga objavil v *Vídeňském deníku*, »katerega bralci so radi brali kratke proze sodobnega slovenskega pisatelja«, nato pa preložil še vse delo ter ga ponudil »znanemu praškemu založniku«, ki pa je »zaradi vojnih razmer« izdajo odložil na poznejši čas. Medtem pa je knjigo prevedel tudi dr. Měrka in jo izdal v mladi prostějevski založbi, »ki je imela več poguma kot praška«. Tako je bilo to Cankarjevo delo prevedeno v češčino istočasno dvakrat. Vybíralov prevod je ostal v rokopisu.

Iz poročila se vidi, da Vybíral vé, kako je delo sprejela slovenska kritika, ki je poudarila »vse prednosti Cankarjevega peresa — mojstrski jezik, bogato fantazijo, bistra opažanja, ostro karakterizacijo, močna razpoloženja, ki bralca prevzamejo, spretno polemiko, fino ironijo in dramsko napetost najbolj važnih mest povesti, predvsem pa njeno idejno jedro«. Češke bralce seznanja Vybíral tudi z mnenjem tistih slovenskih kritikov, ki so očitali Cankarju, da ni kos globljim filozofskim problemom. Zamerja češki kritiki, da ni posvetila tej knjigi več pažnje prav zaradi njene ideje in zavrača mnenje »referenta vodilnega praškega časnika« (najbrž Jos. Folprechta, op. O. B.), da je knjiga brez tendence. Ni mu všeč naslov knjige (še manj pa češki prevod *Vůle a moc*); po njegovem mnenju bi bil bliže vsebini naslov, ki bi izražal nasprotje med močjo in voljo. Nato Vybíral podaja vsebino knjige in karakteristiko Melite, Mire in Dane ter »Cankarjevih ljubljencev — umetnikov slabičev«.

¹⁵⁹ Romány, novelly a povídky přeložene. — *Národní politika*, 35/1917, št. 206, (28. VII.), *Nedělní záb. a poučná pril.*, str. 3.

¹⁶⁰ *Nový český překlad z Cankara*. — *Vídeňský deník*, 11/1917, št. 205 (8. IX.), str. 7.

Po Vybíralovi sodbi je Měrkov prvi knjižni prevod Cankarja boljši od njegovih prejšnjih prevodov črtic in pripovedk, objavljenih v raznih časopisih, čeprav je tudi »v njem veliko mest, ki bi si zaslužila večje pozornosti in ljubezni«.

Zanimivo oceno tega Cankarjevega dela je pod šifro jz napisal profesor (pozneje ravnatelj) realke v Prostějovu, Jan Zachoval (1877—1958) v Vyškovskih novinah.¹⁶¹ Ta Masarykov učenec in vnet pristaš njegovih idej sodi v uvodnih stavkih, da »prihaja knjiga ravno prav v današnji dobi, ko se južni Slovani skupaj z nami bojujejo za boljšo prihodnost. Cankar, najbolj samosvoj med slovenskimi beletristi, si zasluži, da ga pri nas temeljito spoznamo. Tri pripovedke zbirke Volja in moč so posvečene najbolj ostri notranji bolečini sodobnih ljudi, globokemu nasprotju med hotenjem in voljo na eni strani ter med možnostjo izvesti tisto, po čemer volja in hotenje stremita in k čemur sta se vzpela na drugi strani. V umetnosti ne zadostuje ne hotenje in ne še bolj močna volja, tudi takrat ne, če kdo še bolj, lahko tudi brezhibno, obvlada tehniko. Umetnost zahteva neskončno več kot samo hladno in trezno preračunljivost, več kot hladno previdno starčevsko modrovanje. Iz teh virov ne priteka prava, nesmrtna umetnost. Nasprotno, rodi jo le goreča, strastna ljubezen, vseobsegajoče čustvo, in to v težkih bolečinah dvomov, obupa, tesnobe, nezaupanja in plamtečega navdušenja... Samosvoj Cankar gleda po svoje tudi na ta težka vprašanja in nasprotja... Prevod dr. Měrke dobro podaja posebnost Cankarjevega sloga, je gladek in — razen nekaj majhnih pomot — napisan v dobri češčini.«

¹⁶¹ Ivan Cankar *Vůle a moc...* — Vyškovské Noviny (Vyškov), 26/1917, št. 30 (27. VII.), str. 3.

Se bo nadaljevalo
Oton Berkopec
 Praga